

Łossowski, Piotr

Historiografia Litwy niepodległej (1988-2000)

Mazowieckie Studia Humanistyczne 8/1, 123-137

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

HISTORIOGRAFIA LITWY NIEPODLEGŁEJ (1988–2000)*

Rozpatrując problemy współczesnej historiografii polskiej, musimy zdawać sobie sprawę, że nie są to zjawiska izolowane, dotyczące tylko naszego kraju. W ciągu minionej dekady, a ściślej mówiąc ostatnich lat dwunastu, w historiografii naszych bliższych i nieco dalszych sąsiadów z Europy Środkowej i Wschodniej zaszły także wielkie przeobrażenia. Niepomiarne rozszerzyło się pole badawcze – sięgnięto po tematy, których opracowanie nie było przedtem możliwe. Jednocześnie nastąpiły zmiany ilościowe – zwiększyła się znacznie liczba osób zajmujących się zawodowo bądź też amatorsko historią. Mówić możemy o prawdziwym przełomie, który nastąpił w tej dziedzinie.

Wszystkie te zjawiska widać bardzo wyraźnie na modelowym, można powiedzieć, przykładzie Litwy, który w tym miejscu pragnąłbym przedstawić.

W ciągu półwiecza bez mała rządów radzieckich sytuacja nielicznego i wciąż topniejącego grona historyków litewskich była nie do pozazdroszczenia. Oprócz skrupowania cenzurą ciążyły bardzo ograniczenia administracyjne, ogólnie formułowane zakazy i nakazy wobec pracowników Akademii Nauk i wyższych uczelni. Określano nie tylko to o czym trzeba pisać, ale i jak należy to wykonywać. Sprymityzowane „ujęcie marksistowskie” obowiązywało powszechnie i w sposób rygorystyczny było przestrzegane. Przykładem takiego ujęcia stała się czterotomowa *Historia Litwy*, wydana przez Instytut Historii Akademii Nauk Litewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej w latach 1957–1975. Nadmierne wyekspozowanie wątków społecznych, historii ruchu robotniczego, sukcesów radzieckiej Litwy szły w parze z pomijaniem wielu istotnych problemów. Towarzyszyła temu natrętna „marksistowska” interpretacja i nieustanna krytyka reakcji i burżuazji. Czyniono to w sposób o wiele bardziej bezwzględny i nachalny, niż w warunkach PRL.

* Referat przygotowany na ogólnopolskie konwersatorium *Historiografia polska u progu XXI wieku*, zorganizowane przez Mazowiecką Wyższą Szkołę Humanistyczno-Pedagogiczną w Łowiczu i Instytut Historii PAN w dniach 26–27 kwietnia 2001 r.

Zafałszowania, przemilczenia prawdy były zmorą ówczesnej historiografii litewskiej. Świadomość tych kłamstw przenikała do szerszych warstw społeczeństwa i w drugiej połowie lat osiemdziesiątych XX w. stała się jednym z powodów narastającego fermentu. W szczególności zaczęto się domagać prawdy o układzie Ribbentrop–Mołotow i jego konsekwencjach dla Litwy, gdyż dotychczas sprawa była całkowicie przeinaczana. Obowiązywało upowszechniane w szkołach i prasie twierdzenie, że w 1940 r. Litwa całkowicie dobrowolnie i na skutek własnego żądania została wcielona do ZSRR.

Nieprzypadkowo podczas wielkiego wiecu, zorganizowanego przez Sajudis 23 sierpnia 1988 r. w parku Zakret w Wilnie, szczególnie ostro krytykowano historyków i domagano się całej prawdy o wydarzeniach sprzed 49 lat. I nie było też rzeczą przypadku, że pierwszą książką, która ukazała się wolna od cenzury, stały się wspomnienia ministra spraw zagranicznych Litwy Juozasa Urbšysa z 1940 r. Przedstawił w nich w sposób prawdziwy i sugestywny przebieg wydarzeń z lat 1939–1940, które doprowadziły do zniewolenia Litwy przez ZSRR. Opisał spotkania na Kremlu i zobrazował tę olbrzymią presję, która została wywarta na Litwę. Książka stała się jednocześnie wstrząsem i objawieniem dla tysięcy czytelników.

Wspomnienia Urbšysa zostały wydrukowane w rekordowo krótkim czasie, w dniach 15–26 września 1988 r., w olbrzymim jak na warunki litewskie nakładzie 90 tys. egzemplarzy¹. Ukazanie się ich zapoczątkowało nowy etap w dziejopisarstwie litewskim, otworzyło wrota ku wolności. Warto zaznaczyć, że wówczas jeszcze cenzura PRL nie pozwalała tej książce zrecenzować i z publikacją jej omówienia miałem duże trudności.

W tym czasie, tj. od przełomu lat 1988–1989, na Litwie zdano sobie sprawę z ogromu zaległości w dziedzinie historiografii i stanu świadomości historycznej społeczeństwa litewskiego. Jednak nadrobienie utraconego czasu nie było łatwe – wymagało przygotowania kadry oraz długotrwałych badań. Sięgnięto więc w pierwszej kolejności, co było rozsądne, po publikacje już istniejące, a które na Litwie radzieckiej nie mogły się ukazać. Chodziło o książki wydane bądź przed czerwcem 1940 r., bądź wydrukowane na emigracji. Przedruków tego rodzaju w dość szybkim tempie – w ciągu 2–3 lat –wydano sporo. Dobór był na ogół trafny – wypełniały one najbardziej dokuczliwe białe plamy, informowały po nowemu o dziejach Litwy.

Można wziąć dla przykładu popularną syntezę dziejów Litwy Wandy Daugirdaitė-Srougienė, która w 1987 r. ukazała się w Chicago pod auspicjami Litewskiego Towarzystwa Historycznego. Teraz przedrukowano ją w Wilnie w zawrotnie dużym nakładzie 100 tys. egzemplarzy². Na podstawie tej książki ludzie zaczęli się uczyć na nowo historii Litwy.

¹ J. Urbšys, *Lietuva lemtingaisiais 1939–1940 metais*, Vilnius 1988, Mintis, s. 108.

² V. Daugirdaitė-Sruogienė, *Lietuvos istorija*, Vilnius 1990, s. 447.

Popularna i siłą rzeczy nazbyt powierzchowna praca Daugirdaitė nie mogła zaspokoić zainteresowań wszystkich czytelników. W tej sytuacji postanowiono dokonać reedycji jubileuszowych książek, które ukazały się na Litwie przed II wojną światową. Pierwsza z nich wyszła w 1930 r. z okazji jubileuszu dziesięciolecia niepodległej Litwy i zawierała ponad 30 artykułów, które omawiały wszystkie ważniejsze dziedziny życia kraju – od okoliczności powstania państwa, przez jego politykę zagraniczną, sprawy gospodarcze, kulturalne i inne. Książka ta przyniosła sporą sumę wiedzy na temat pierwszego dziesięciolecia Litwy niepodległej. Druk jej rozpoczęto w końcu 1989 r., a ukazała się na początku 1990 r. Nakład książki również był duży – 50 tys. egzemplarzy³.

Jednocześnie i w tym samym nakładzie przedrukowano księgę dwudziestolecia *Litwa 1918–1938*, która była wydana w Kownie w 1938 r. Stanowiła ona jakby ciąg dalszy i rozwinięcie księgi dziesięciolecia, eksponując takie sprawy, jak: polityka zagraniczna, wojsko, administracja, gospodarka i finanse, kultura i sztuka, oświata, prasa, opieka społeczna i inne⁴. Łącznie te dwie książki dostarczyły czytelnikowi litewskiemu już w 1990 r. mnóstwa nowej wiedzy o niepodległej Litwie, o której pisano dotąd bardzo niewiele i skrajnie tendencyjnie.

Wznowienia i przedruki dały początek. Wszakże w ciągu następnych lat wykonano olbrzymią pracę, aby nadrobić zaległości i postawić naukę historyczną na poziomie umożliwiającym sprostanie nowym wyzwaniom i zadaniom. Ujawniło się bardzo dużo nowych nazwisk, przeważnie młodych zdolnych ludzi, ale także i starszych, którzy zajęli się historią, pisząc wspomnienia, przygotowując różnego rodzaju opracowania i publikacje dokumentarne. Dorobek ten pragnąłbym przedstawić, trzymając się chronologii.

Historia dawna do 1795 r. była w poprzednich latach bardzo zaniedbana. Badaczy interesujących się tą tematyką było niewielu, po prostu władze niechętnie widziały zajmowanie się nią. Właściwie tylko Mečislovas Jučas usiłował pracować w tej dziedzinie. Dziś dorobek prac z historii dawnej jest już znaczący.

Po pierwsze, należy wspomnieć o pracy zbiorowej pt. *Historia Litwy do 1795 r.*, przygotowanej w 2000 r. w Instytucie Historii Litwy, która jest próbą dość dokładnego i całościowego przedstawienia tego okresu⁵.

Źródła mówiące o życiu codziennym w Wielkim Księstwie Litewskim w sposób udany i interesujący zestawili i wydał Algirdas Baliulis⁶. Źródła o początkach państwa litewskiego zobrazował Tomas Baranauskas⁷. Zajęto się także sprawami bardziej szczegółowymi, mało znanymi. I tak np. Darius Baronas opisał

³ *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis*, Kaunas Šviesa 1990, s. 405.

⁴ *Lietuva 1918–1938*, Kaunas Šviesa 1990, s. 367.

⁵ Z. Kiaupa, J. Kiaupienė, A. Kuncevičius, *Lietuvos istorija iki 1795 m.*, Vilnius 2000, s. 381.

⁶ A. Baliulis, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdeninis gyvenimas*, Vilnius 2001, s. 924.

⁷ T. Baranauskas, *Lietuvos valstybes ištakos*, Vilnius 2000, s. 317.

morderstwo trzech dworzan prawosławnych w 1347 r. dokonane na rozkaz księcia Olgierda, wskazując na kryjące się za tym głębsze przyczyny⁸.

Na oddzielną wzmiankę zasługuje także praca zbiorowa o historii Żmudzi od czasów najdawniejszych aż po XIX w.⁹

Wszakże najważniejsze dokonania należą do Mečislovasa Jučasa, który dopiero teraz zdołał zaprezentować swoją nagromadzoną przez dziesięciolecia wiedzę. Tylko w ostatnim czasie opublikował książkę o etapach przenikania chrześcijaństwa na Litwę, wydobywając przy tym całą złożoność tej problematyki¹⁰.

Ukoronowanie badań prof. Jučasa stanowi jednak książka poświęcona unii Litwy i Polski¹¹. Opierając się na gruntownych kwerendach źródłowych, wykazując się znakomitą znajomością przebogatej literatury, napisał on dzieło udane zarówno w formie, jak i bogate w treści. W sposób oryginalny i całkowicie samodzielny ocenił unię. Doszedł do wniosków, które są godne szczególnej uwagi. „Krewa – podkreśla – otworzyło dla obydwu krajów duże możliwości i perspektywy. Wybór dokonany przez Jagiełłę był najbardziej racjonalny z punktu widzenia interesów państwa i narodu litewskiego. Połączył on Litwę poprzez Polskę z Zachodem, umocnił ochronę Litwy od ekspansji niemieckiej na zachodnie ziemie litewskie i ochronił od zgubnej przewagi elementu ruskiego w życiu państwowym i kulturalnym” (s. 364). Jakąż wymowę mają te słowa, jeśli się zważy, że Jagiełło przez całe lata był ostro piętnowany przez historyków litewskich, zaś w odbiorze społecznym osądzany jak najgorzej.

Swoją ocenę unii i stosunek do Polaków Jučas rekapitułuje w następujących słowach, których nie można nie przytoczyć: „W życiu parlamentarnym szlachta litewska broniła swej państwowości i nie wyrażała zgody na jakiegokolwiek naruszenie unii, albo jej zmianę poprzez stworzenie unitarnego państwa. Rzeczpospolitą uważała za wspólną z Polakami ojczyznę, a Polaków traktowała jak braci zgodnie z więzami unii i konstytucją sejmową. Nie ma żadnej wątpliwości co do przydatności unii i jej potrzeby” (s. 368).

Z badaniami nad dawną historią wiążą się ujawniające się zainteresowania dziejami szlachty. I tak np. Aldona Snitkuvienė napisała książkę o Czerwonym Dworze (Raudondvaris) i spuściźnie hrabiów Tyszkiewiczów¹². Natomiast Konstantinas Bogdanas zebrał, opracował i wydał książkę o potomkach litewskich bojarów. Zamieścił w niej informacje o stanie szlacheckim, o historii pojawienia się herbów na Litwie. Nadmienia o 130 potomkach rodów szlacheckich na Litwie¹³.

⁸ D. Baronas, *Trys Vilniaus kankiniai, gyvenimas ir istorija*, Vilnius 2000, s. 382.

⁹ *Žemaitijos istorija. A. Butrimas ir kt.*, Vilnius 1997, s. 333.

¹⁰ M. Jučas, *Krikščionybės kelias į Lietuvą. Etapai ir problemos*, Vilnius 2001, s. 190.

¹¹ M. Jučas, *Lietuvos ir Lenkijos unija (XIV a. vid. – XIX a. pr.)*, Vilnius 2000, Aidai, s. 391.

¹² *Raudondvaris. Grafių Tiškevičiai ir jų palikimas*, Vilnius 1998, s. 219.

¹³ K. Bogdanas, *Lietuvos bajorų palikuoniai*, Vilnius 2000, s. 286.

Warto także wspomnieć o roczniku „Aitvarai”, wydawanym przez stowarzyszenie Simona Stanevičiausa (Szymona Staniewiczza), szlachcica ze Żmudzi (1799–1848), autora utworów w języku litewskim. Rocznik zamieszcza materiały mówiące o działalności politycznej i kulturalnej szlachty, o pozostałych po niej pamiątkach, o losach poszczególnych dworów.

Rozwijane są prace dotyczące problemu odrodzenia narodowego Litwy w XIX w. Sięga się po nowe tematy, których poprzednio nie można było poruszać. I tak Zita Medišauskienė przygotowała pracę, mówiącą o cenzurze rosyjskiej na Litwie w połowie XIX w.¹⁴ Wiąże się z tym książka Antanasa Kulakauskasa pt. *Walka o duszę chłopów*, która dotyczy zmagania między władzą carską a społeczeństwem Litwy w sprawie nauczania początkowego w połowie XIX w.¹⁵

Kwestii odbudowy uniwersytetu na Litwie w okresie od połowy XIX w. do początków XX w. poświęcił swoją pracę Darius Staliūnas. Ukazała się ona w ramach serii „Studia z historii odrodzenia narodowego Litwinów”¹⁶.

O tych, którzy przynosili książki i czasopisma litewskie z Prus Wschodnich na Litwę w warunkach zakazu przez władze rosyjskie, mówi praca Benjaminasa Kaluškevičiausa. Zestawił on sto krótkich życiorysów „nosicieli książek”¹⁷.

Bezspornie w omawianej dziedzinie największe znaczenie posiada praca Vytautasa Merkysa – badacza, który od dziesięcioleci, zajmując się problematyką odrodzenia narodowego Litwinów, uzyskał w tej dziedzinie zasadnicze osiągnięcia – dotycząca biskupa żmudzkiego Motiejusa Valančiausa (1801–1875)¹⁸. Valančius odegrał w procesie budzenia świadomości narodowej chłopów litewskich pierwszoplanową rolę, stał się m.in. inicjatorem i organizatorem drukowania wydawnictw litewskich za granicą pruską i rozpowszechniania ich na Litwie. Autor z wielkim zapałem i wnikliwością przedstawia nie tylko działalność biskupa, lecz pokazuje także dylemat, przez którym on stanął, z jednej strony dyktowany przez uniwersalizm katolicki, z drugiej zaś przez poczucie narodowe.

Lata I wojny światowej nie wzbudziły większej uwagi. Wszakże i tu należy odnotować ciekawe wydawnictwo informacyjno-albumowe J. Šilietisa, mówiące o okupacji niemieckiej na Litwie w latach 1915–1919¹⁹. Tematowi postaw ludzkich, stanu mentalności w czasie tej wojny poświęcił specjalne studium Juozas Rudzevičius²⁰.

¹⁴ Z. Medišauskienė, *Rusijos cenzūra Lietuvoje XIX a. viduryje*, Kaunas 1998, s. 301.

¹⁵ A. Kulakauskas, *Kova už valstiečių sielas. Caro valdžia, Lietuvos visuomenė ir pradinis švietimas XIX a. viduryje*, Kaunas 2000, s. 159.

¹⁶ D. Staliūnas, *Visuomenė be universiteto? Aukštosios mokyklos atkurimo problema Lietuvoje XIX a. viduryje – XX a. pradžia*, Vilnius 2000, s. 215.

¹⁷ B. Kaluškevičius, *Šimtas knygnešių. Knygnešių sienelės vardai*, Vilnius 1998, s. 133.

¹⁸ V. Merkys, *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius 1999, s. 817.

¹⁹ *Vokiečių okupacija Lietuvoje 1915–1919*, surenge J. Šilietis, Šiauliai 1999, s. 203.

²⁰ J. Rudzevičius, *Kai laisvė švito. 1914–1918 žmonių mentalitetas*, Vilnius 2000, s. 180.

Jeśli chodzi o ważny okres становienia państwa i walki o jego granice – to lukę postarano się przede wszystkim wypełnić dokonując w 1991 r. przedruku dwutomowego wydawnictwa z 1937 r., w którym były zawarte wspomnienia uczestników wojny o niepodległość. Było to posunięcie trafne, podobnie jak w wypadku wymienionych już wyżej reprintów. Czytelnik odradzającej się Litwy otrzymał obszerne dwutomowe wydanie, które przyniosło mnóstwo nowych dla niego informacji. Zawierało obszerny wstęp, pióra znanego przedwojennego historyka wojskowości Petrasa Ruseckasa, który przedstawił syntetyczny przebieg wydarzeń. Dalej szły wspomnienia żołnierzy, uporządkowane według rodzajów broni. Razem w dwóch tomach było ich 67. Dały one w sumie wiedzę o stoczonych walkach, często bardzo szczegółową, która układała się w określoną całość. Wszyscy interesujący się wojną o niepodległość Litwy 1918–1920, a było ich zapewne niemało, bo nakład wynosił 30 tys. egzemplarzy, mogli znaleźć odpowiedzi na nurtujące ich pytania²¹.

Natomiast dość dokładne przedstawienie dziejów Litwy 1918–1920, ze zwróceniem szczególnej uwagi na sprawy międzynarodowe, czytelnik litewski mógł znaleźć w książce Alfreda E. Senna pt. *Odbudowa państwa litewskiego*. Było to tłumaczenie wydanej w 1959 r. w Nowym Jorku książki znanego amerykańskiego badacza dziejów Litwy, który opierając się na bogatych źródłach przedstawił ten fragment jej historii²².

Na zjawienie się oryginalnych książek badaczy litewskich nowej już generacji nie trzeba było długo czekać. W tym samym 1992 r. Česlovas Laurinavičius opublikował pracę o układzie pokojowym, zawartym między Litwą a Rosją Sowiecką 12 lipca 1920 r.²³ W rzeczywistości książka zawiera więcej niż mówi tytuł. Przedstawia położenie międzynarodowe Litwy w latach 1919–1920, a w szczególności stosunki litewsko-radzieckie. Autor dołożył wielu godnych uwagi wysiłków, ażeby odsłonić sens i charakter polityki Rosji Sowieckiej wobec Litwy, jej dążenia wciągnięcia jej do wojny i maksymalnego wykorzystania do swoich celów. Zwraca uwagę bardzo dobry warsztat autora tej pracy, jego wytrwałość w dociekaniu do wszelkich możliwych źródeł, analiza i rzetelne przedstawienie wydarzeń i faktów.

W następnych latach przybywało książek mówiących o okresie становienia państwa. Warto tu wspomnieć o dwóch pozycjach: wspomnieniach Juozasa Mikelionisa o jego udziale w wojnie wyzwolenczej²⁴ oraz opracowaniu Petroneli Česnulevičiūtė. Ojciec autorki stał na czele tzw. Republiki Perloji, czyli zajętego przez partyzantów litewskich obszaru, obejmującego kilka wsi, w ustalonym

²¹ *Savanorių žygiai. Nepriklausomybės karų atsiminimai*, Vilnius 1991, t. 1, s. 352, t. 2, s. 351, il.

²² A. Senn, *Lietuvos valstybės atkurimas 1918–1920*, Vilnius 1992, s. 191.

²³ Č. Laurinavičius, *Lietuvos-Sovietų Rusijos taikos sutartis*, Vilnius 1992, s. 214.

²⁴ J. Mikelionis, *Kovan išėjo vyrai... Lietuvos kariuomenės savanorio kūrėjo atsiminimai*, Vilnius 1998, s. 61.

w latach 1920–1923 między Litwą a Polską pasie neutralnym. Wykorzystując własne wspomnienia, relacje i papiery ojca, autorka przedstawiła na przykładzie Perloji (Przełajów), jak układały się stosunki i przebiegały wypadki w pasie neutralnym. A działy się tam różne niezwykle wydarzenia²⁵.

Okresowi niepodległej Litwy aż po 1940 r. jest poświęconych bardzo dużo książek, w tej liczbie wiele nowych, oryginalnych. Jak można się zorientować dzieje Republiki zarówno wewnętrzne, jak i zewnętrzne przykuwają wiele uwagi. W tym miejscu istnieje możliwość wzmiankowania tylko o wybranych przykładowo pozycjach.

Można zacząć od prac mających charakter informacyjny. Najbardziej popularne stały się książki dotyczące wybitnych ludzi, działaczy państwowych. Już w 1991 r. ukazała się praca Alfonsasa Eidintasa, mówiąca o prezydentach niepodległej Litwy²⁶. Autor przedstawił działalność Antanasa Smetony, Aleksandra Stulginskisa i Kazysa Griniusa, ukazując ją na tle rozgrywających się wydarzeń. Nie są to suche życiorysy, lecz raczej opowiedziana historia Litwy z wyeksponowaniem roli prezydentów, ich działalności państwowej, ale także zachowań w życiu codziennym. Z kolei premierów poszczególnych rządów z lat 1918–1940 zaprezentował Ričardas Čepas. Uczynił to bardzo starannie, opierając się na bogatych źródłach²⁷. Trzecią publikacją z tej serii jest książka Vidmantasa Jankauska, mówiąca o generałach wojska litewskiego. Życiorysy ich są siłą rzeczy bardziej liczne, lecz mimo to o każdym z generałów podano szczegółowe wiadomości²⁸. Wreszcie trzeba także wspomnieć o pracy czterech autorów, którzy przedstawili sylwetki litewskich ministrów spraw zagranicznych²⁹. Można dostrzec, że we współczesnej Litwie istniało duże zapotrzebowanie na tego rodzaju biografistykę, gdyż książki te zostały wydane w stosunkowo dużych nakładach, np. książka o prezydentach nawet w nakładzie 14 tys. egzemplarzy.

Dość liczne prace mówią o różnych dziedzinach życia międzywojennej Litwy. Zaczynając od spraw położenia międzynarodowego i polityki zagranicznej Litwy, trzeba wskazać na książkę znanej badaczki Aldony Gaigalaitė, mówiącą o pracach i aktywności delegacji litewskiej w 1919 r. w Paryżu podczas Konferencji Pokojowej³⁰.

Natomiast o dyplomacji litewskiej w XX w. w ogóle mówią materiały konferencji naukowej, które zostały wydane w postaci oddzielnej książki³¹. Materia-

²⁵ P. Česnulevičiūtė, *Kovojanti Perloja 1918–1923*, Varena 1998, s. 93, il.

²⁶ A. Eidintas, *Lietuvos Respublikos prezidentai*, Kaunas Šviesa 1991, s. 191.

²⁷ R. Čepas, *Lietuvos Respublikos ministrų pirmininkai 1918–1940*, Vilnius 1997, s. 478.

²⁸ V. Jankauskas, *Nepriklausomos Lietuvos generolai*, Vilnius 1998, s. 276.

²⁹ A. Gaigalaitė, J. Skirius, A. Kasparavičius, A. Veilientienė, *Lietuvos užsienio reikalų ministrų 1918–1940*, Kaunas 1999, s. 427.

³⁰ A. Gaigalaitė, *Lietuva Paryžiuje 1919 metais*, Kaunas Šviesa 1999, s. 215.

³¹ *Lietuvos diplomatija XX amžiuje*, sud. V. Žalys, Vilnius Vaga 2000, s. 292.

ły dotyczące życia i pracy znanego dyplomaty Jurgisa Savickisa (1890–1952) zebrała i wydała w formie książkowej J. Žekaitė³². W postaci odrębnego zbioru zostały wydane również ważniejsze traktaty i porozumienia międzynarodowe Republiki Litewskiej z lat 1918–1945³³.

Wspomniany już Česlovas Laurinavičius opracował szkice dotyczące warunków powstania i rozwoju litewskiego państwa narodowego³⁴. Natomiast zajmujący się również problematyką międzynarodową Zenonas Butkus napisał w 1993 r. dobrze udokumentowaną książkę o stosunkach litewsko-łotewskich w latach 1919–1928, w której wypowiedział się jako rzecznik zbliżenia Litwy z pozostałymi państwami bałtyckimi³⁵. Tenże autor wydał na Uniwersytecie Kowieńskim niewielką książeczkę, traktującą o intrygach ZSRR w krajach bałtyckich w latach 1920–1940³⁶. Ričardas Čepas napisał książkę o plečkajtisowcach, tzn. zwolennikach posła Jeronimasa Plečkaitisa, którzy przez pewien czas znaleźli azyl polityczny także w Polsce, skąd usiłowali prowadzić walkę rzeczywiście ustanowionym na drodze przewrotu rządów na Litwie. Ważny to przyczynek do stosunków litewsko-polskich³⁷. Wyraźnie informacyjny charakter posiada wiele książek opisujących działalność służb państwowych oraz różnych dziedzin życia społecznego i gospodarczego. Mówiąc o historii wojska, należy wymienić przynajmniej dwie pozycje: wydanie półoficjalne, poświęcone osiemdziesiątej rocznicy odbudowy armii, pióra Gintautasa Surgailisa³⁸ oraz obszerną monografię sił zbrojnych obejmującą lata 1918–1920, opracowaną przez Vytautasa Lesčiusa³⁹. Natomiast dziejom policji w latach 1918–1940 jest poświęcona praca Česlovasa Mančinskasa⁴⁰. O samorządach i samorządowcach w latach 1918–1931 napisał Jonas Sirejka⁴¹, zaś o partiach i systemach politycznych mówi obszerny, dwutomowy zbiór artykułów i dokumentów. Jego część początkowa dotyczy okresu międzywojennego⁴².

Na oddzielną wzmiankę zasługuje praca Gediminasa Vaskela, która dotyczy tematu czekającego od dawna na swoje opracowanie, mianowicie reformy rolnej przeprowadzonej na Litwie w okresie międzywojennym. Autor przedstawił re-

³² *Apie Jurgi Savicki. Atsiminimai, dokumentai, kritika*, parengė J. Žekaitė, Vilnius 2000, s. 314.

³³ *Svarbiausias Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys 1918–1945*, Vilnius 2000.

³⁴ Č. Laurinavičius, *Politika ir diplomatija. Lietuvių tautinės valstybės tapimo ir raidos fragmentai*, Kaunas 1997, s. 303.

³⁵ Z. Butkus, *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929 metais*, Vilnius 1993, s. 160.

³⁶ Z. Butkus, *SSSR intrigos Baltijos šalyse 1920–1940*, Kaunas 1998, s. 31.

³⁷ R. Čepas, *Plečkaitininkai*, Vilnius Vaga 2000, s. 273.

³⁸ G. Surgailis, *Lietuvos kariuomenė 1918–1998*, Vilnius 1998, s. 145.

³⁹ V. Lesčius, *Lietuvos kariuomenė 1918–1920*, Vilnius 1998, s. 619.

⁴⁰ Č. Mančinskas, *Policija Lietuvoje 1918–1940 metais*, Vilnius 1998, s. 131.

⁴¹ J. Sireika, *Lietuvos savivaldybės ir savivaldybininkai 1918–1931 metai*, Šiauliai 1998, s. 144.

⁴² *Lietuvos politinės partijos ir partinė sistema*, sudarė A. Jankauskas ir kt., Kaunas 1999, t. 1, s. 502, t. 2, s. 506–1099.

formę litewską na szerszym tle przeobrażeń agrarnych, które dokonały się w tym czasie w Europie Środkowowschodniej⁴³.

Wśród prac dotyczących spraw ściśle ekonomicznych trzeba wymienić książkę Vladasa Terleckasa o historii bankowości na Litwie w latach 1918–1941⁴⁴.

Wzmiankowane wyżej książki zostały wymienione tylko tytułem przykładu. Ogółem prac historycznych, dotyczących różnych dziedzin życia państwa litewskiego okresu międzywojennego jest znacznie więcej. Oprócz dzieł informacyjnych, faktograficznych, które przeważają, powstały także prace zawierające oceny, czy nawet rozliczenia, z tamtymi czasami. Ważne miejsce wśród nich zajmuje książka Liudasa Truski mówiąca o Antanasie Smetonie i jego czasach⁴⁵. Wybór tematu był trafny. Semtona odegrał bowiem w życiu niepodległej Litwy pierwszoplanową rolę, a w latach 1926–1940 sprawował w kraju rządy dyktatorskie. Truska ocenia je bardzo krytycznie. Osądza zwłaszcza przewrót z 17 grudnia 1926 r. i zaprowadzony w jego rezultacie reżim autorytarny. „Podstawowymi etapami jego formowania – pisze – było przywrócenie stanu wojennego, rozwiązanie sejmu wiosną 1927 r., ogłoszenie konstytucji 1928 r., zbiurokratyzowanie samorządów, zamknięcie partii opozycyjnych, zaostrzenie cenzury i na końcu, jako uwieńczenie reżimu, proklamowanie konstytucji 1938 r.” (s. 396–397). Zaś w innym miejscu, rekapitulując swoje wnioski, Truska dodaje: „Smetona przez całe życie dążył do zjednoczenia Litwinów, ale jego bez mała 14-letnie rządy prezydenckie doprowadziły do czegoś wręcz odwrotnego – naród został skłócony jak nigdy” (s. 398).

Lata II wojny światowej i okupacji doczekały się również wielu nowych publikacji. Zostało wydanych sporo wspomnień, mówiących o losach ludzi, ale też zawiaraających szersze refleksje, dotyczące dziejów Litwy w tym czasie.

W opracowaniach sięga się po tematy trudne. I tak o dziejach litewskiego rządu tymczasowego, który powstał po wkroczeniu Niemców i usiłował działać do 5 sierpnia 1941 r., tj. do momentu zakazania przez władze niemieckie, monografię napisał Algimantas Liekis⁴⁶. Koresponduje z nią edycja dokumentarna, przygotowana przez Vidmantasa Valiusaitisa w związku z dwudziestą piątą rocznicą śmierci szefa tego rządu Juozasa Ambrazevičia-Brazaitisa, zawierająca listy, dokumenty, wspomnienia⁴⁷.

O powstaniu, które wybuchło w momencie rozpoczęcia wojny niemiecko-radzieckiej w czerwcu 1941 r. mówi zbiór dokumentów, który przygotował Valentinas Brandišauskas⁴⁸. Tego samego tematu, ale zobrazowanego w zupełnie inny

⁴³ G. Vaskela, *Žemės reforma Lietuvoje 1919–1940 m.*, Vilnius 1998, s. 318.

⁴⁴ V. Terleckas, *Lietuvos bankininkystės istorija 1918–1941*, Vilnius 2000, s. 444.

⁴⁵ L. Truska, *Antanas Smetona ir jo laikai*, Vilnius 1996, s. 411.

⁴⁶ A. Liekis, *Lietuvos laikinoji vyriausybė 1941.06.22 – 08.05. Monografija*, Vilnius 2000, s. 427.

⁴⁷ V. Valiušaitis, *Ugninis stulpas. 25 metų be Juozo Brazaičio: laiškai, dokumentai, liudijimai*, Kaunas 2000, s. 581.

⁴⁸ V. Brandišauskas, *1941 m. birželio sukilimas. Dokumentų rinkinys*, Vilnius-Kaunas 2000, s. 378.

sposób, dotyczy książka Damijonasa Riauki. Przedstawia ona dzieje jednego z oddziałów powstańczych, który działał na prowincji w dniach 21–25 czerwca 1941 r.⁴⁹

Nie został pominięty temat dotyczący dziejów policji litewskiej, działającej pod zwierzchnictwem niemieckim w latach 1941–1944. Petras Stankeras w swojej książce ukazał w sposób bardzo dokładny strukturę, liczebność i zadania policji porządkowej, rozsianej po powiatach i gminach, opisał działalność szkół policyjnych, a także przedstawił oddzielnie historie batalionów policyjnych, które były używane do zwalczania partyzantów, a nawet walk na froncie. Praca jest bogato udokumentowana, zawiera wiele tablic, wykazów i zestawień. Cenny jest zamieszczony w książce słownik występujących w niej osób⁵⁰.

Książka Antanasa Martinionisa, poświęcona dziejom tzw. formacji miejscowych (*Vietinė rinktinė*), tj. jednostek litewskich tworzonych przez Niemców w 1944 r. przede wszystkim do walki z ruchem partyzanckim w granicach Litwy, nosi charakter opracowania materiałowego. Autor zebrał obszerne źródła, które w szerokim zakresie przytacza w swojej pracy. Podaje dużo informacji szczegółowych. Główny wątek jest jednak wyraźnie zarysowany, mówi o okolicznościach powstania jednostek, ich formowaniu, nieudanych walkach na Wileńszczyźnie z oddziałami AK, następnie obrazuje przyczyny rozpadu formacji, represje Niemców, losy wcielonych do pomocniczych jednostek Wehrmachtu żołnierzy. Należy ją traktować jako próbę pierwszego naszkicowania tematu⁵¹.

Nie został także pominięty temat zagłady Żydów. Reprezentują go przede wszystkim wydane wspomnienia samych Żydów. Należy tu na pierwszym miejscu wymienić dziennik z kowieńskiego getta Avrahama Tory⁵². Kowna dotyczą również wspomnienia Sary Ginaitė-Rubinsonienė, które mówią o wspólnocie żydowskiej w getcie w latach 1941–1944⁵³. Natomiast Alex Faitelson opisał dramatyczną, ale udaną ucieczkę 64 więźniów z IX fortu twierdzy kowieńskiej w nocy z 25 grudnia 1943 r.⁵⁴

Jednocześnie A. Martinonis przygotował do druku tzw. spisy A. Gurevičiausa, emigranta litewskiego, który przez wielu lat zbierał dane i ustalał fakty dotyczące ratowania Żydów przez Litwinów w czasie okupacji niemieckiej. Na jego listach znalazły się tysiące nazwisk uratowanych Żydów obok nazwisk tych, którzy udzielili im pomocy. Obecnie ukazały się one w formie książkowej⁵⁵.

⁴⁹ D. Riauka, *1941 m. birželio 21–25 dienų sukilėliai – Mordasu kuopa*, Kaunas 1998, s. 35.

⁵⁰ P. Stankeras, *Lietuvių policija 1941–1944 metais*, Vilnius 1998, s. 304.

⁵¹ A. Martinionis, *Vietinė rinktinė*, Vilnius, Kardas 1998, s. 592.

⁵² A. Tory, *Kauno getas: diena po dienos*, Vilnius 2000, s. 555.

⁵³ S. Ginaitė-Rubinsonienė, *Atminimo knyga. Kauno žydų bendruomenė 1941–1944 m.*, Vilnius 1999, s. 225.

⁵⁴ A. Faitelson, *The escape from the IX fort*, Kaunas 1998, s. 169.

⁵⁵ A. Gurevičiaus sąrašai. *Tukstančiai lietuvių, kurie gelbejo tukstančius Lietuvos žydų antrojo pasaulinio karo metais*, parengė A. Martinonis, Vilnius 1999, s. 187.

O próbę dokonania syntezy dziejów Litwy pod okupacją niemiecką pokusił się Arunas Bubnys – młody ale znany już badacz tego okresu⁵⁶. Jego praca jest owocem poszukiwań w kilkunastu archiwach litewskich i zagranicznych. Sięgnął też do obszernej literatury i prasy. Na tej podstawie skonstruował pracę, która systematycznie ukazuje politykę okupantów, zatrzymując się na takich problemach, jak: generalne plany hitlerowców na wschodzie, powstanie w czerwcu 1941 r. na Litwie i dzieje rządu tymczasowego, działalność ludobójcza i germanizacyjna okupantów, eksploatacja ekonomiczna Litwy. Rozprawę uzupełniają zamieszczone w obszernym wyborze dokumenty. Autor podkreśla, że Niemcy traktowali Litwę jako okupowaną część Związku Radzieckiego i nie zamierzali jej przyznać żadnej samodzielności. Z rąk okupantów zginęło 250 tys. mieszkańców Litwy, w tej liczbie 200 tys. Żydów. „W wypadku zwycięstwa III Rzeszy – pisze na końcu Bubnys – niemieckie działania wobec Litwy byłyby dla niej katastrofalne: naród litewski byłby przepędzony ze swej ojczyzny, część ludności zniszczona, a terytorium Litwy przyłączone do Niemiec” (s. 502).

Rozliczenie z trwającą 45 lat okupacją radziecką, z narzuconą Litewską Socjalistyczną Republiką Radziecką – stało się ogólnie odczuwaną potrzebą społeczną. Powstało zatem dużo publikacji, które omawiają te czasy. Przede wszystkim ukazało się sporo wspomnień osób represjonowanych, zesłanych w głąb Rosji. Są to zarówno oddzielne książki, jak i zebrane w większą całość zbiory wspomnień. Takimi są wspomnienia grupy nauczycieli z Mariampola, których połączył na zesłaniu wspólny los⁵⁷. Wspomnienia więźniów litewskich z Workuty zebrał w jedną całość i wydał Juozas Krakauskas⁵⁸.

Oprócz wspomnień powstało sporo opracowań mówiących o losach zesłańców. I tak np. Rimvydas Racėnas opisał życie Litwinów zesłanych do Krasłagu Niżniaja Pojma w latach 1951–1952⁵⁹.

Warto w tym miejscu zaznaczyć, że powyższe pozycje, ale także wiele innych, które dotyczyły represji sowieckich i niemieckich oraz ruchu oporu zostało wydanych staraniem i przy pomocy Centrum Badań nad Genocidem i Rezystencją Mieszkańców Litwy (Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras). Ośrodek ten jest bardzo żywotny i odgrywa ogromną rolę w działalności badawczej oraz wydawniczej. Zapoczątkował on m.in. wielotomową edycję, zawierającą wykazy osób poszkodowanych przez władze radzieckie.

Oddzielną grupę wydawnictw stanowią książki mówiące o terrorze okupantów sowieckich, o ich organach ścigania. I tak warto wymienić pracę zbiorową,

⁵⁶ A. Bubnys, *Vokiečių okupuota Lietuva 1941–1944*, Vilnius 1998, s. 606.

⁵⁷ *Išplešti iš Tėvynės delnų. Mariampolės mokytojų, buvusių tremtinių bei rezistencinės kovos dalyvių, atsiminimai*, sud. D. Vidrinskienė, Mariampole 2000, s. 272.

⁵⁸ *Workutos politinių kalinių atsiminimai*, sud. J. Krakauskas, Vilnius 1998, s. 252.

⁵⁹ R. Racėnas, *Rešotų aidai: apybraiža*, Vilnius 1997, s. 174.

mówiącą o sowieckich organach bezpieczeństwa na Litwie w latach 1940–1953. Przedstawiona w niej została dokładnie struktura organizacyjna MWD-MGB, omówiony skład personalny oraz metody działania⁶⁰. Koresponduje z tym inna książka Juozasa Starkauskasa, która mówi o akcjach pacyfikacyjnych, przeprowadzonych przez wojska czekistowskie na Litwie w latach 1944–1953⁶¹.

Oczywiście znacznie więcej niż o prześladowcach napisano o partyzantach litewskich, o antysowieckim ruchu oporu w latach 1944–1953. Powstała cała obszerna literatura dotycząca tej problematyki. Jest bardzo dużo wspomnień indywidualnych i większych zbiorów. Jest przy tym rzeczą charakterystyczną, że wspomnienia dotyczą przeważnie poszczególnych regionów.

Ważne miejsce zajmują książki poświęcone dowódcom partyzanckim, takim jak Adolfas Romanauskas-Vanagas⁶², Jonas Žemaitis⁶³, Jonas Noreika (gen. Vėtra)⁶⁴. W pewnej mierze są to księgi pamiątkowe, wychodzące spod pióra przyjaciół, znajomych i krewnych, w pewnej zaś, np. ostaniamy pozycja, opracowania szczegółowe, oparte na szerszych źródłach.

Nie zabrakło także wydawnictw zawierających pieśni partyzantów⁶⁵ oraz zbiorów wydawanej przez nich prasy⁶⁶.

Są i próby całościowego ujęcia tematu ruchu oporu. Wysiłek taki podjął jeszcze na emigracji Kestutis Girmius. Książka jego została przedrukowana na Litwie w 1990 r.⁶⁷ Mimo że na pewnym etapie spełniła ona dużą rolę, to jednak szybko się zdezaktualizowała, gdyż stan wiedzy o ruchu partyzanckim po otwarciu archiwów radzieckich bardzo szybko się poszerzył.

Nowe źródła wykorzystał już w swojej monografii Kestutis Kasparas. Ograniczył się on jednak do omówienia ruchu oporu tylko w początkowym okresie – od jesieni 1944 r. do wiosny 1946 r.⁶⁸

Literatura odnosząca się do okresu radzieckiego nie sprowadza się wszakże tylko do spraw represji, deportacji i ruchu oporu – dotyczy także innych kwestii. I tak np. książka Kastytisa Antanaitisa opisuje litewsko-sowiecką nomenklaturę,

⁶⁰ L. Truska, A. Anušauskas, I. Petravičiūtė, *Sovietinis saugumas Lietuvoje 1940–1953 metai: MVD–MGB organizacinė struktūra, personalas ir veikla*, Vilnius 1999, s. 415.

⁶¹ J. Starkauskas, *Čekistinė kariuomenė Lietuvoje 1944–1953 metai: NKVD–MVD–MGB kariuomenė partizaninio karo laikotarpiu*, Vilnius 1998, s. 541.

⁶² A. Romanauskaitė-Skokauskienė, *Adolfas Romanauskas-Vanagas (1918–1957)*, Alytus 2000, s. 45.

⁶³ N. Gaškaitė-Žemaitienė, *Žuvusiųjų prezidentas. Jono Žemaičio biografija*, Vilnius 1998, Vilspa, s. 510.

⁶⁴ V. Ašmenskas, *Generolas Vėtra*, Vilnius 1997, s. 486.

⁶⁵ J. Kuckailis, *Išejo ginti brangios Tėvynes*, Mariampolė 1999, s. 171.

⁶⁶ N. Gaškaitė-Žemaitienė, *Partizanai apie pasaulį, politika ir save. 1944–1956 m. partizanų spaudos publikacijos*, Vilnius 1998, s. 711.

⁶⁷ K. Girmius, *Partizanų kovos Lietuvoje*, Vilnius 1990, s. 422.

⁶⁸ K. Kasparas, *Lietuvos karas. Antroji Sovietu Sąjungos agresija, pasipriešinimas, ofensyvinės gynybos tarpiniai 1944 m. vasara – 1946 m. pavasaris*, Kaunas 1999, s. 620.

mówi o jej doborze i metodach działania⁶⁹. Natomiast Albinas Tamašauskas omawia rozwój i działalność organizacji partyjnych na wyższych uczelniach w Kownie⁷⁰.

Nie zabrakło także prac poruszających sprawy społeczne i gospodarcze. Wśród nich warto wspomnieć o ciekawej książce Jonasa Vélyvisa, przedstawiającej losy zagród chłopskich na Litwie 1945–1989. Oderwanie chłopów od dotychczas posiadanej ziemi autor rozpatruje jako jedną z form niszczenia chłopskiej własności prywatnej⁷¹.

Na wzmiankę zasługuje wreszcie książka o Antanasie Sniečkusie, pierwszym sekretarzu partii komunistycznej Litwy. Jego rola była różnie postrzegana, natomiast w jego postępowaniu i działaniu odzwierciedlały się zmieniające trendy polityki władz w okupowanym kraju⁷².

O czasach ostatnich mówi spora, stale wzrastająca, liczba książek. Trzeba tu wymienić dziennik odrodzenia Litwy Arvydasa Kšanavičiusa, w którym zostały zanotowane najważniejsze wydarzenia lat 1988–1990⁷³. Natomiast opracowana przez P. Lepekisa kronika obejmuje całe dziesięciolecie 1989–1999⁷⁴.

Duże znaczenie mają wydawnictwa dokumentarne. Należy wspomnieć przede wszystkim o wydrukowanych ustawach Republiki Litewskiej. Edycja ta została doprowadzona do 17 kwietnia 2000 r.⁷⁵ Regularnie ukazują się stenogramy sejmowe, odzwierciedlające życie politycznej państwa.

O narodzinach ruchu Sajudis na Litwie mówi książka Algimantasa Liekisa⁷⁶. Natomiast wydawnictwo dokumentarne, opracowane przez Kostasa Kaukasa dotyczy powstania i działalności Sajudisu w Kłajpedzie⁷⁷. W dużym stopniu o dziejach tego ruchu, ale także i całego kraju, mówią również książki Vytautasa Landsbergisa⁷⁸.

Można znaleźć także książki, które prezentują działalność poszczególnych partii. O Związku Narodowców mówi zbiór uchwał i rezolucji podjętych w latach 1989–1999⁷⁹. Natomiast o chrześcijańskich demokratkach, gdy znajdowali się u steru władzy, traktuje praca przygotowana przez Liudasa Mażyliśa⁸⁰.

⁶⁹ K. Antanaitis, *Lietuviškoji sovietine nomenklatura*, Kaunas 1998, s. 102.

⁷⁰ A. Tamašauskas, *Iš Kauno universiteto ir politechnikos instituto praeities. Komunistų partinės organizacijos raidos ir veiklos apžvalga*, Kaunas 2000, s. 225.

⁷¹ J. Vélyvis, *Vienkiemiai Lietuvoje 1945–1989*, Vilnius 2000, s. 284.

⁷² V. Tininis, *Sniečkus. 33 metai valdžioje*, Vilnius 2000, s. 284.

⁷³ A. Kšanavičius, *Lietuvos atgimimo dienoraštis*, Kaunas 1998, s. 201.

⁷⁴ P. Lepekis, *Nepriklausomybės ir demokratijos žingsniai 1989–1999 metų kronika*, Vilnius 1999, s. 287.

⁷⁵ *Lietuvos Respublikos pagrindiniai įstatymai*, Vilnius 2000, s. 634.

⁷⁶ A. Liekis, *Sajudžio gimimas*, Vilnius 1998, s. 150.

⁷⁷ K. Kaukas, *Sajudis Klaipėdoje. Dokumentinė knyga*, Klaipėda 1998, s. 440.

⁷⁸ V. Landsbergis, *Sunki laisve 1991–1992*, Vilnius 2000, s. 413.

⁷⁹ *Lietuviu Tautininku Sąjunga. Pareiškimai ir rezolucijos 1989–1999*, sud. A. Baležentis, M. Treinys, Vilnius 1999, s. 165.

⁸⁰ L. Mažylis, *Krikščionys demokratai Lietuvos valdžiuje*, Kaunas 1998, s. 80.

Przegląd niniejszy nie byłby pełny, gdybym nie nadmienił o książkach, które nie mieszczą się w zobrazowanych przedziałach chronologicznych. Wspomnieć tu trzeba przede wszystkim o bardzo dojrzałej i treściwej, choć napisanej popularnym językiem, syntezie historii Litwy, pióra Bronisława Makowskiego⁸¹.

Ukazało się także sporo prac dotyczących mniejszości narodowych w całym okresie historycznym: Karaimów, Starowierców, dwie książki mówią o dziejach Żydów na Litwie.

Przedmiotem zainteresowania jest też Mała Litwa. Ukazały się na jej temat oddzielne książki, wspomnienia. Godna zaznaczenia jest obszerna praca Alberta Juški, która mówi o dziejach Kościoła w Małej Litwie w XVI-XX w.⁸²

Bardzo rozwinęły się zainteresowania i badania nad historią regionalną, co znalazło swój wyraz w licznych publikacjach. Dotyczą one dziejów poszczególnych miast, gmin, a nawet wsi. Ukazała się książka, która opisuje historię trzech tylko ulic Wilna⁸³.

W szerokim zakresie jest reprezentowana też biografistyka. Ukazały się liczne wydawnictwa informacyjne o wybitnych ludziach. Trzeba wspomnieć o pracy Algirdasa Banevičiusa, która zawiera sto jedenaście starannie opracowanych życiorysów litewskich działaczy politycznych z lat 1918–1940⁸⁴, czy też o słowniku postaci historycznych Dany Tomkutė⁸⁵.

O prezydencie Antanasie Smetonie mówi kilka książek. Składają się na to zarówno fragmenty jego korespondencji, wspomnień, jak i opracowania. Przywódcy socjaldemokratów litewskich Steponasa Kairysa dotyczy również parę publikacji. Najbardziej znaczącą spośród nich jest praca Juozasa Stražnickasa⁸⁶. Wielce zasłużonej dla Litwy rodzinie Vileišisów zostało poświęconych kilka obszernych książek. Godna uwagi jest biografia prezydenta Kazysa Griniusa napisana przez Gediminasa Ilgūnasa⁸⁷.

Dynamicznemu rozwojowi historiografii towarzyszy znaczne zwiększenie liczby czasopism historycznych, nie mówiąc już o wzbogaceniu ich treści. I tak na czołowym miejscu należy wymienić „Rocznik Historii Litwy”⁸⁸, który ukazuje się od 1971 r. Objętość jego została znacznie rozszerzona, zaś treść wzbogacona. Zaczęła też ukazywać się wersja angielska „Lithuanian historical stu-

⁸¹ B. Makauskas, *Lietuvos istorija*, Kaunas Šviesa 2000, s. 485.

⁸² A. Juška, *Mažosios Lietuvos Bažnyčia XVI-XX amžiuje*, Klajpeda 1997, s. 782.

⁸³ R. Čaplinskas, *Vilniaus gatvių istorija: Šv. Jono, Dominikonų, Trakų gatvės*, Vilnius 1998, s. 302.

⁸⁴ A. Banevičius, *111 Lietuvos valstybės 1918–1940 politikos veikėjų*, Vilnius 1991, s. 175, il.

⁸⁵ D. Tomkutė, *Istorinių asmenybių žodynėlis*, Vilnius 2000, s. 391.

⁸⁶ J. Stražnickas, *Steponas Kairys – inžinierius, mokslininkas, kūrėjas*, Kaunas 1999, s. 344.

⁸⁷ G. Ilgūnas, *Kazys Grinius*, Vilnius 2000, s. 627.

⁸⁸ *Lietuvos istorijos metraštis*, Vilnius, Mintis, 1971–1998.

dies” (wydano już 4 tomy). Studia z historii Litwy wydają także uniwersytety, przede wszystkim Uniwersytet Wileński. W latach 1992–2000 ukazało się osiem tomów.

Do starej przedwojennej, od 1925 r., tradycji nawiązał periodyk „Archiwum Wojskowe” („Karo Archyvas”). W 2000 r. ukazał się szesnasty, licząc od początku, numer wydawnictwa. Wychodzi również periodyk archiwalny pt. „Archiwa Litwy” („Lietuvos Archyvai”). Ukazało się już 10 zeszytów. Historię lokalną prezentuje – „Rocznik historii Kowna” („Kauno istorijos metraštis”). Dotychczas wydawno dwa tomy tego „Rocznika”.

Rozpatrując rozwój historiografii litewskiej w minionej dekadzie, warto zwrócić uwagę na jeszcze jedno zjawisko. Przedtem liczyły się tylko Wilno i w mniejszym stopniu Kowno. Obecnie ukształtowało się kilka dalszych regionalnych ośrodków badawczych i wydawniczych. Wśród nich należy wymienić Kłajpedę, Szawle, Mariampol, Uciagę.

O tym, jak wygląda w Litwie czytelnictwo książek historycznych mogą świadczyć ich nakłady. Na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych książki były wydawane w olbrzymich nakładach sięgających 30–50 tys. egzemplarzy. Po paru latach nastąpiło uspokojenie i spadek nakładów. Obecnie nakład przeciętnej książki historycznej waha się w granicach 500–1000 egzemplarzy, rzadko zdarzają się nakłady w wysokości 300 egzemplarzy, ale są odchylenia i w drugą stronę. Na przykład życiorys prezydenta Griniusa, o którym była wzmianka wyżej, został wydany w 2 tys. egzemplarzy, a książka o działaczach oświatowych w Małej Litwie i Królewcu doczekała się 3 tys. nakładu⁸⁹. Wszakże mówiąc o przeciętnych nakładach sięgających na Litwie jednego tysiąca egzemplarzy trzeba pamiętać o dziesięciokrotnie mniejszej skali tego kraju w porównaniu z Polską. A u nas obecnie prawie nie zdarza się, aby książka historyczna mogła rozejść się w nakładzie 10 tys. egzemplarzy. Stąd wniosek, że czytelnictwo książek historycznych jest obecnie na Litwie kilkakrotnie większe niż w Polsce.

Na zakończenie raz jeszcze trzeba powiedzieć, że w historiografii litewskiej w latach 1988–2000 dokonał się prawdziwy przełom i nastąpił burzliwy rozwój. Zmianom ilościowym, wzrastającej liczbie ukazujących się tytułów, towarzyszyło sięganie po nowe, przedtem niedostępne tematy, co doprowadziło do głębokich przemian jakościowych, nowego podejścia w ujmowaniu historii. Oczywiście bardzo wiele pozostało jeszcze do zrobienia, na badaczy czekają całe nietknięte dotychczas obszary. Ale to, co już dokonano może napawać historyków litewskich zadowoleniem i satysfakcją. Nie zmarnowali oni tych możliwości, które się przed nimi otworzyły.

⁸⁹ V. Šilas, *Nuo Mažvydo iki Vydūno. Karaliaučiaus krašto šviesuoliai*, Vilnius 1998, s. 227.